

ARHIVA MONOGRAFICĂ

CADRUL PSIHOLOGIC

INDIVID ȘI SOCIETATE ÎN SATUL FUNDUL MOLDOVEI

— CÂTEVA ASPECTE —

DETRAIAN HERSENI

CUPRINSUL: 1. *Observații introductive.* — 2. *Individul în viața de familie și viața de Stat.* — 3. *Conformism și inovație (analiza obiceiului).* — 4. *Individualizare și socializare (analiza vieții religioase).* — 5. *Concluzii pentru teorie.*

I.

DISCUTATĂ și discutabilă, problema raporturilor dintre individ și societate ne apare în istoria sociologiei, ca o problemă de căpătâi(i). Toate sistemele mari s'au construit pe problematici care și-au scos temeiul din neliniștea acestor preocupări. Și, poate că numai posibilitatea redusă de combinare a celor doi termeni a limitat cu barierele unei logici de fier, numărul sistemelor fundamentale și a împiedecat la timp sociologia în alunecuşul catastrofal pe panta unor debateri sterpe și de pură închipuire. Dar a împins-o totuș până la cea depe urmă graniță permisă, dând cuprinsului ei înfățișarea tristă a unui domeniu de împăciuire prin contradicție sau, ceace e de o potrivă de exact, de interminabilă și mereu justificată controversare(2). De aici apare, metodologic, dreptul unei întrebări: nu cumva însăș problema e vinovată? Nu cumva în majoritatea aparițiilor ei istorice problema aceasta este pur și simplu o problemă aparentă? Nicolai Hartmann lămu-rește conștiința problemei ca un fapt de nepotrivire a ceace cunoaștem cu ceace avem de cunoscut(3). Nepotrivirea aceasta nu naște numai din existența iraționalului care ne înconjoară, acel abis, hiatus sau « nimic » din filozofia veacului a lui Martin Heidegger(4), în fața căruia omul trăește spaima, neliniștea metafizică, ci și din nesocotirea realului, căci subiectul are posibilitatea să-și creeze singur obiectul, închipuirea există și ea ca obiect și totuș obiectului nu-i corespunde nimic exterior conștiinței, de unde un izvor veșnic de eroare. (În acest punct e criticabilă fenomenologia cum o înțelege Edmund Husserl, față de care a apărut chiar

(1) v. *Soziologische Lesestücke. Dritter Band : Individuum und Gesellschaft.* Herausgegeben von Franz Oppenheimer und Gottfried Salomon, 1926. În special introducerea celui din urmă. Sau: *Psychologie et Sociologie.* Essai de bibliographie critique, par Daniel Essertier, 1927. Première partie.

(2) v. O. Spann : Ein Wort an meine Gegner auf dem Wiener Soziologentage (anexă la Tote und lebendige Wissenschaft, ed. III, 1929, p. 417 și urm.).

(3) Grundzüge einer Metaphysik der Erkenntnis, 1921.

(4) Was ist Metaphysik? 1929, (și Sein und Zeit, ed. II, 1929)-

în interiorul școlii nevoia unei corectări: fenomenologia existențială heideggeriană⁽¹⁾. Problema individ și societate e un exemplu tipic în sociologie de îndepărtare de realitate și deci de felul în care o problemă *nu* trebuie pusă. În locul existenței s'a plasat o plămuire cu aerul de existență. Othmar Spann clasifică sistemele sociologice în două mari categorii: universaliste și individualiste⁽²⁾, după cum dau prioritate (logică, existențială, istorică, funcțională) societății sau individului. În mare parte clasificarea e justă, numai că Spann nu pune la universalism toate curentele care își au locul în această clasă, iar dacă le punem noi, strângem în aceeași categorie sisteme profund diferite; așa individualiste ar fi: contractualismul⁽³⁾, psihologismul⁽⁴⁾, relaționismul⁽⁵⁾, iar universaliste: sociologismul⁽⁶⁾, integralismul⁽⁷⁾, noologismul⁽⁸⁾ și mai vechiu, organicismul⁽⁹⁾. Dar din punctul nostru de vedere, clasificarea e justă și utilă. Reduse la fondul comun, curentele individualiste concep societatea ca o sumă de indivizi, deci elementul ultim, factorul explicativ prim este individul; cele universaliste dimpotrivă, atribue primatul societății pe care o concep în afară de indivizi și e ireductibilă la aceștia⁽¹⁰⁾. Dar amândouă curentele pleacă dela raporturile dintre individ și societate (11). Numai că fiecare susține importanța altui termen. În ultimele lor consecințe individualismul neagă societatea, iar universalismul, individul. Și cu toate acestea, analiza individului duce cu necesitate la o determinare a lui ca pe o ființă socială⁽¹²⁾, iar angajați în cealaltă perspectivă, studiul societății ne silește la un moment dat să

(1) v. *Georges Gurwitsch*: Les Tendances actuelles de la Philosophie allemande, 1930, pp. 58 și 207.

(2) *Gesellschaftslehre*, ed. II, 1923. (Ed. III, de curând).

(3) Tipic: *J. J. Rousseau*. Le contrat social. În forme atenuate: *L. Bourgeois*, Solidarité (în 1926, ed. XI), evasicontractualist; *A. Fouillée*. La science sociale contemporaine (ed. III, 1896), contractualist organicist, etc.

(4) Important: *G. Tarde*. Les lois de l'imitation. Majoritatea americanilor: *F. Giddings*, *J. M. Baldwin*, *Ch. A. Elwood*, *W. MacDougall*, etc. Un exemplu german: *H. L. Stoltzenberg*: Soziopsychologie, 1914 și Seelgrupplehre. (Psychosozilogie), 1922.

(5) Școala dela Colonia: *G. Simmel*. Soziologie, 1908; *Max Weber*: Wirtschaft und Gesellschaft, 1921; *L. von Wiese*: Allgemeine Soziologie, Beziehungslehre, 1924, Gebildelehre, 1929. Bune referințe în *P. Andrei*: Probleme de sociologie, 1927.

(6) *E. Dürkheim*: Les règles de la méthode sociologique; *Fauconnet* et *Mauss*: Sociologie, în Grande Encyclopédie. Bune referințe în *D. Essertier*: Philosophes et savants-français du XX-e siècle, V. La sociologie, 1930, cliap. III.

(7) *O. Spann* și școala. Pentru legăturile cu romantismul german: *Fichte*, *Adam Müller*, *Franz Baader*, etc., v. *Jakob Baxa*: Einführung in die romantische Staatswissenschaft, 1923.

(8) *W. Sombart*: Soziologie, 1923. (Introducerea), Die drei Nationalökonomien, 1930; *E. Spranger*: Lebensformen, etc.

(9) *H. Spencer*, *R. Worms*, în deosebi: *A. Schaffte*: Bau und Leben des sozialen Körpers. V. *rf. H. L. Stoltzenberg*: Schäffles Volkskörperlehre (în Kölner Vierteljahrshefte für Soziologie, io Jahrg., Heft i, 1931).

(10) încă *Aristot* în « Politică » spune: « Statul este anterior familiei și fiecăruia dintre noi ».

(11) *Traian Herseni*: Monografia sociologică. (Ediție de Seminar, 1931).

(12) *Zoon politikon*, al lui *Aristot*, v. *Max Scheler*: Wesen und Formen der Sympatie, etc.; *Th. Litt*: Individuum und Gemeinschaft, ed. II, 1914. Dată fiind structura esențială a conștiinței umane, societatea există în interiorul fiecărui individ (Scheler).

recunoaștem și importanța individului(i). Nu surprindem aici o urmă sigură spre adevăr? Realitatea nu ne prezintă individul și societatea ca pe doi termeni în prezentă intrați într'o relație, ci ca pe una și aceeași realitate. Individul este prin esență social, societatea nu se poate realiza decât prin indivizi, între ei legătura e deci de natură existențială: numai împreună fac realitate. Se poate vorbi de un primat logic al societății, se poate desprinde prin operații logice de abstractizare individul de societate, ele ajută și condiționează multe lămuriri, dar realitatea rămâne aceeași: individul și societatea sunt două înfățișări de perspectivă ale aceleiași realități, o intuiție globală ni-o prezintă ca pe un acelaș tot. Acestei existențe nimic nu i se aseamănă în întregul univers. Analogiile cu pădurea(2) sau alte concepte colective n'au nici o valoare de lămurire. Realitatea socială este o existență *sui generis* fără nici un corespondent în altă parte, ceea ce îndreptățește pe deplin încercarea unei ontologii regionale sociologice în sensul lui Husserl revizuit de Heidegger(3). E drept că individul nu e întrebuițat pretutindeni cu acelaș înțeles. De aici confuzia apare, cu necesitate. Uneori se vorbește de om în carne și oase(4), alteori de valoarea de om (5), alteori de funcțiunea îndeplinită de om(6). Câteva precizări se impun. Putem lucra cu conceptul de om în sociologie? Dar care om? Homo naturalis al antropologilor? El aparține regnului animal. Acest om nici nu e om, ci animal. Atunci omul spiritului? Personalitatea creatoare de valori culturale? Fără îndoială(7). Dar acest om este definisabil în esența lui? Adevăratul om este o trecere, o năzuință, el nu este numai ceea ce *este*, ci și ceea ce ar *trebui* să fie(8). Existența lui e supusă idealului, el nu-și deține măsura în sine însuși ca celelalte existențe. Scheler spune foarte bine că esența omului este tocmai de a nu fi definisabil(Q). Iar profesorul D. Guști, pune personalitatea umană în centrul eticii sale, ca ideal social (ceea ce trebuie să fim), nu în sociologia sa (ceea ce suntem(io)). În materie de omenesc noi înțelegem ceea ce *este*, prin idealul spre care tinde, în vraja de realizare a căruia e cuprins, căci în sine nu-i decât o cale, o punte de a se depăși, o tendință veșnică de a se întrece. Sociologia mai face uz, și pe drept, de

(1) Chiar *Durkheim*, cunoscut pentru sociologismul său extrem, face nu o singură dată concesii în note, căci exista un *Durkheim* al notelor, de ex. : în nota dela p. 22 a cărții : *Les Formes élémentaires de la vie religieuse*, ed. II, 1925, citim: « Nous ne voulons pas dire. .. qu'il n'y ait rien dans l'individu qui puisse être regardé comme l'annonce de la vie sociale ».

(2) v. *Th. Kistiakowski: Gesellschaft und Einzelwesen*, 1899.

(3) v. *E. Levinas-*, *La théorie de l'intuition dans la phénoménologie de Husserl*, 1930. O lucrare mai mare în acest sens avem și noi în lucru.

(4) *Rousseau, op. cit. Tarde, op. cit.*

(5) *Durkheim: Règles.*, (cit.) *Acelaș: Le suicide*, 1897, p. 382.

(6) *Spann, op. cit.*

(7) *D. Guști: Cursul de etică. Acelaș: Realitate, știință și reformă socială* (în « Arhiva » an. I, Nr. x).

(8) *Fr. Nietzsche: Also sprach Zarathustra; Max Scheler: Zur Idee des Menschen* (în *Vom Umsturz der Werte. Erster Band*, 1919).

(9) *Op. cit.*, p. 296.

(10) Comp. *Cursurile de Sociologie, Sociologia războiului*, 1915; *Introducere la cursul de sociologie și istoria filozofiei grecești*, 1910; *Problema Națiunii*, «Arhiva» an. II, p. 295, cu *Politica culturii*, 1931 și *Cursurile de etică*.

om ca valoare socială. Dar acesta e un rezultat târziu al civilizației(i), e un produs social-istoric(2), în fazele primitive el nu există(3). Dar, noi discutăm problema raporturilor universal-existențiale dintre societate și individ. Și totuși, sociologia a lucrat până acum mai mult cu aceste două concepte (de om pur și simplu și de valoare). Cu adevărat însă aici nu poate fi vorba decât de individ ca funcțiune. Așa cum ar putea fi interpretat Aristot(4) și înțelege decurând Th. Geiger(5). Omul în sine este substanță dar ca atare nu este obiect al sociologiei, ci al filozofiei. Știința modernă devine din ce în ce mai funcționalistă(6). Omul ne apare în societate ca îndeplinind o funcțiune (prin însușiri tot funcționale (7) ; și atunci lucrurile se simplifică. Societatea ne apare ca o realitate structural-funcțională, iar indivizii nu sunt decât funcțiuni sociale. Raportul e de parte la tot (la întreg), de interdependență funcțională.

Cum se pune problemă în monografie? Întrucât este o problemă de cadru psihologic, și ce înseamnă aceasta? Mai întâi trebuie să precizăm că în monografie lucrurile nu se pun altfel decât în știință, în genere. Noi nu mergem la sate ca să culegem material de dragul materialului, ci ca să ne întemeem teoriile pe realitate. De aceea, culegem amănuntele semnificative în lumina teoriei și discutăm teoria în lumina faptelor. Pe mic, asupra unei realități sociale delimitată la un sat noi ne punem toate problemele mari ale sociologiei, încât rămânem sociologi și nimic altceva.

În sistemul profesorului D. Gusti(8), cadrele sunt probleme de genă. Realitatea socială ca esență se rezumă la voința socială, ca aparență (fenomenalitate) la manifestări(9). Pentru prinderea lor, având deaface cu o realitate spiritual-obiectivă(10), cu unități de sens, uzăm de înțelegere (Verstehen)(n), dar spre diferență de sociologia noologică germană, credem că înțelegând un fenomen social încă nu ne dăm seama de proveniența lui, de geneza lui(12), de aceea e pasibil și de o explicație causală. Tot ceea ce condiționează apariția unui fenomen social și deci îl explică, se numește cadru. Societatea are ca specificitate că poate să-și fie sie însăși cadru (13) De aceea, în afară de două cadre naturale (cel cosmic și cel biologic) e stăpânită de două sociale (cel istoric și psihologic). Cadrul istoric

- (1) C. Bouglé: Les idées égalitaires, ed. III, 1925.
- (2) E. Durkheim-. De la division du travail social.
- (3) L. Lévy-Bruhl: L'âme primitive, 1927.
- (4) Op. cit. Intr'o formă modernă, susține primatul funcțional al societății asupra individului: Fr. Oppenheimer.'
- (5) Die Gestalten der Gesellung, 1928, p. 4.
- (6) Ernst Cassirer: Substanzbegriff und Funktionsbegriff, 1923.
- (7) Ø. Spann: Gesellschaftslehre (cit.).
- (8) Op. cit.
- (9) Manifestări economice, spirituale, juridice și politico-administrative.
- (10) În sensul lui Hans Freyer: din Theorie des objectiven Geistes, ed. II, 1928.
- (11) În sensul lui Dilthey. Einleitung in die Geisteswissenschaften ; și Max Weber: (Verstehende Soziologie) Spranger, Sombart, op. cit.
- (12) v. T. Herseni, op. cit. (Explicația sociologică).
- (13) V. constatări asemănătoare în G. Richard: La Sociologie générale, 1912.

explică apariția fenomenelor actuale prin cele trecute(i). Cadrul psihologic înfățișază determinările unor fenomene sociale actuale de altele tot actuale. Individul este o funcțiune socială, el îndeplinindu-se influențază *totul*, adică societatea din care face parte, la rândul său, societatea (realitate dinamică și funcțională), în- rîurește indivizii cari o compun. Acest mecanism de transformare reciprocă a realității sociale întregi prin cele parțiale (indivizii) este de natură sufletească și este o problemă de cadru psihologic. (Acest cadru, nu e nici pe departe, însă, epuizat prin problema care ne preocupă; dacă n'ar fi decât transformarea unităților sub influența altor unități și încă problema ar fi extrem de vastă).

Problema așa cum se pune la Fundul-Moldovei, nu e deloc lipsită de interes. O expunere completă se va face în monografia acestui sat. Aici publicăm câteva fapte adnotate ca să demonstrăm pe deoparte că nu cercetăm străini de teorie, pe de altă parte că teoria mai are de învățat dela fapte. Dacă vom reuși atât, e destul. Dacă folosul va fi mai mare, cu atât mai bine

2. Viața publică și viața privată, iată cele două planuri prin care își asigură societățile diferențiate existența echilibrată. Formele tipice de instituționalizare: Statul și familia, unități sociale de o deosebită importanță. Ce înțelegem sub unități și cum le clasificăm, arătăm în altă parte(2), încât aici le socotim știute. Familia, cu atât mai mult familia țărănească, e dată mai întotdeauna ca un exemplu tipic de comunitate(3). Lucrul nu este cu necesitate așa, încât constatarea că avem deaface cu o familie țărănească nu ne scutește de a mai cerceta. În comunitate individul are o situație complet subordonată, el e constrâns să trăiască după cele mai severe prescripții tradiționale. Comunitatea socială își impune voința sa tuturor membrilor; chiar când un conducător (pater familias, rex, imperator) are puteri discreționare, el acționează totuș după legea comunității (4). Față de indivizi totul e prestabilit, preexistent. Societatea apare aici într'adevăr ca o realitate exterioară indivizilor și îndreptată coercitiv împotriva lor. E caracteristica mai tuturor societăților primitive. Din studiul acestora a definit Durkheim societatea ca un lucru exterior și coercitiv(5), definiție cunoscută și greu de admis. Să înfățișăm câteva din aspectele vieții de familie la Fundul-Moldovei și să desprindem soarta indivizilor componenți. Familie conjugală așa cum o prescrie codul civil, organizarea ei e simplă. Cauzele și scopurile ei nu ne preocupă aici. Urmărim în special situația femeii și a copiilor în această unitate socială. E de remarcat că familia țărănească este în multe cazuri o asociație de muncă. Chiar numai decla-

(1) Cum e posibilă această explicație, V. Windelband, Rickert, Xenopol, etc. De ce e necesară chiar pentru înțelegere, v. cartea veche, dar încă utilă a lui E. B. Tylor : *Civilizația primitivă*.

(2) V. Categoriile sociale cornovene, « Arhiva », nr. de față.

(3) F. Tönnies: *Gemeinschaft und Gesellschaft*, ed. III, 1920. Art. cu acelaș titlu din *Handwörterbuch der Soziologie* publ. de A. Vierkandt (Zweite Lieferung, 1931). Rf. G. Richard, *op. cit.*

(4) *Fustei de Coulanges* : La cité antique, ed. XXVIII, 1924, p. 74; G. Glotz : La cité grecque, 1928, p. 48, etc.

(5) Règles... (cit.). Monografia sociologică este socotită tocmai ca o metodă potrivnică oricăror generalizări pripite.

rațiile locuitorilor sunt lămuritoare. Casandra Merghiș, întrebată dacă-i pare bine că-și mărită fata, răspunde că *nu*, deoarece *pierde un ajutor(i)*. Valeria Țâmpău (22 ani, din cătunul Arseneasa), auzind că o femeie căreia tocmai îi murise copilul e necăjită, spune: «Dac'o fost mătășel (mic), ce plânge, c'a face altul, amu a *scăpat de grijă(2)* ». Sau Paladia Onufriuc (60 ani, cătunul Botuș) găsește că nu e nici o pagubă dacă mor copiii, și așa are omul prea multe greutateți. « E greu să ai copii mulți că sânt *greu de ținut*. Bine fac doftorii de dau mediuță ca să nu mai facă femeile copii, că *scapă omul de grijă* »(3). Fenomenul e destul de răspândit. Părere de rău după cei mari, capabili de muncă, nesocotirea celor mici cari în faza aceasta nu sunt decât o greutate. (Un corectiv: munca timpurie a copiilor). Poate că o teorie a valorii sociale a individului ar putea găsi și în faptele acestea un temei. Inițierea primitivă în secretele sociale, cu anumite faze sociale, devine o inițiere de muncă: valoarea socială începe din momentul inițierii. Fiind însă vorba de un singur sat, noi ocolim toate generalizările, metodic, dar indicăm sugestiile prime tocmai pentru a ține mereu legătura între fapte și teorie. — Cu toate acestea, familia din Fundul-Moldovei n'are numai un caracter economic. Căsătoriile se fac din dragoste. Averea nu are prea mare importanță(4). Varvara Petre Eazăr spune: « Ea însurătoare ficiorii nu caută zestre mare. Și numai ca fata să fie *frumoasă și să joace bine*. Ea horă chiar, dacă o fată e bogată și urâtă, tot nimeni n o iă la joc, dar dacă e frumoasă și joacă bine, toți ficiorii o joacă(5) ». Traian Pomă- haci confirmă: « La noi se căsătoresc *dacă se plac*. Nu se prea ține seama de avere» (6). Nici fecioara nu este o condiție indispensabilă, simpatia dintre soți poate face abstracție de aceasta, cu o singură condiție, să nu se ascundă. De altfel, familia așa cum ne e prezentată în formele tipice, aici e complet dezorganizată. Caracterul ei comunitar care fără îndoială a existat odată, e în proces vădit de disoluție. (Rămâne de văzut întrucât teoriile vor trebui revizuite). Iată o declarație a Sevas- tianei Grigorian: «Fetele se mărită oricând și mai tinere, și mai bătrâne și cu zestre și fără zestre, cum dă Dumnezeu. Dar tot e mai bine să aibă ceva și fata și băiatul. După război nu mai sunt oamenii *cumsecade*: se însoară lesne și *lesne se lasă*. Ca cocoșul, îi trebuie mai multe găini. Și-și lasă femeia și pleacă. Și femeile sunt rele care sânt, dar mai rar. Bărbații se duc mai lesne(7) ». E ușor de surprins un anumit accent individualist în desfășurarea aceasta de fenomene. Câteva fragmente din două convorbiri ne redă just atmosfera generală a interdependenței între familie și membrii ei. Ioana Simion Rusu (34 ani), chestionată, răspunde(8): «Ai Copii ? Am avut unul și a murit, mai bine fără. — Dece te-ai măritat ? Dă, să fii măritată. Că de rămâi *fată bătrână te râde*. Eu aveam 19 ani. —Nu se mărită prea

(1) Vezi fișa întocmită de M. Focșa și D. Păun.

(2) Vezi fișa Zoe Claudian.

(3) Vezi fișa G. Gabrea.

(4) Vezi fișa Manta-Roșie.

(5) M. Dărmănescu și E. Bernea.

(6) A. Ionescu.

(7) E. Georgescu și R. Cotaru.

(8) Vezi fișele D. Păun și M. Focșa.

tinere? Că n'o stă până la 40 de ani. Așa-i obiceiul 'amu, mai ales după război. Ies la horă de cum scapă din școală. Și apoi stă un an, doi și se mărită. Eu m'am iubit cu al meu un an și jumătate înainte de a mă mărită ». La părerea că părinții nu prea au grijă de fete, că nu le păzesc, răspunde: « Apăi că doar nu le-o legă cu lanț. Și dacă le spun, nu ascultă. Se duc noaptea la joc, la petrecere, la nuntă. Ce să le /aci? Amil, ce fac? ele știu. Că și băieții îs tare răi și bețivi ». Dacă se mărită fetele fără voia părinților ? « O fost unu care s'o spânzurat de scârbă că s'o măritat fata fără voe. Fata-i urâtă, dar bogată, el a fost frumos și ea l-a vrut. O fugit de-acasă, la dânsul. Tată-său s'o afurisit că nu se duce la nuntă și nici cu mâna lui n'o dă. Pe urmă s'au pus oamenii cu vorba pe el, o mers la nuntă și din asta s'o afurisit. O înnebunit el o leacă chiar de-atunci. O mai umblat pela Cernăuți, dar n'o putut face nimic și s'o spânzurat(i). Părinții o vrut să iă pe unu mai bogat decât ea. Și tată-s'o fusese mai sărac când s'o însurat, dar pe fată a vrut s'o mărite cu unu mai bogat decât ea, că pețitori o avut destui. Dar dacă ar fi să stai să ascuți la tot ce spun părinții, mai nu te-ai mărită niciodată. — Dar mai apoi nici nu te poți plânge. Părinții nu pot zăce să-l iă pe aista că pe urmă se ceartă, se bat și se despart. Dar nici dragostea nu ține. Primarul a luat nevastă din mare dragoste că erau neamuri, și tot a ajuns de s'or despărțit. El a început a merge după una, că lui toate îi sunt dragi, c'apoi și-a căutat și ea în partea ei. Și-o fost o femeie minunată, strașnic de cuminte, de n'o fost în sat. Da vezi unde o venit? Iya ce le-o ajutat că s'o luat din dragoste? — Ce zic oamenii? Apoi ei zic că dacă s'o despărțit ficiori de boeri mari de femeile lor, ei dece să nu se despartă(2) ? La 2—3 săptămâni după nuntă se despart dacă nu se înțeleg ». Și un conflict obișnuit în multe privințe, între clasele de vârstă. Moașa A. Sdrob (vârstnică), povestește: « Eu decând am cetit în scriptură nu mai port coc, nici ștergere sticlitoare, nici fir prin priș- toare, că așa scrie acolo să nu porți decât alb și negru și părul mi-1 fac codiți. Ei, acum prea multe ies, prea multe fudulii și gățeli. Ce e sârma asta din pristoare? Că firul e din patrafirul preoțesc, apoi să-l pună femeile pe.... dos? Lumea asta s'a luat o prostie dela tinerii ăștia ticăloși. Mai înainte vreme noi stăteam acasă și băteam metenii, nu cum merg azi copiii la crâșmă, cu mama de mână, și în tot locul. Eu să am copii, să am o fată cu lanțul aș ține-o și aș umblă după ea și n'aș lăsa-o singură. Doamne ferește. — Flăcăii pleacă noaptea și părinții nu știu de s'au omorît sau s'au bătut, cum s'a întâmplat azi dimineață cu niște oameni beți cari erau să se omoare. Că parcă a dat Dracu în ei ».

Dintre copii, o situație deosebită are de regulă, feciorul cel mai mic. Printr'un obicei de înzestrare și moștenire străvechi, Ion Ursachi din Benea, declară: « Din vechime casa bătrânească rămâne la feciorul cel mic ». Sau D. Cazacu: « Casa părintească se lasă feciorului celui mic. Cei mai mari își fac singuri casă, ajutați de părinți. Cel mai mic rămâne cu părinții, el nu poate singur să se puie într'o gospodărie. Când cel mic nu e de treabă (ceea ce rar se întâmplă), părintele nu-i dă

(1) Caz care întărește în chip simplu explicația unor sinucideri prin slăbirea societății domestice, v. *Dürkheim*. Le suicide, c. III.

(2) «Legea cascadelor» a lui Tardei

parte. Când sânt numai fete casa o iă fata cea mai mică (ex. fetele lui Pintilie To- negor). » Cazacu nu poate să-și aducă aminte de un caz în care-să nu se fi dat casa celui mai mic. I se pare firească regula pentrucă părintele la bătrânețe « fiind slab, nu mai poate face gospodărie nouă celui din urmă ficior (i) ». Tot prin obicei, zestre propriuzisă se dă numai fetelor. Ștefan Dițu ne informează: «Zestre se dă numai la fete, la feciori li se face casă, li se dă vite și pământ. Fiecărei fete i se face o *ladă de zestre*, de cu vreme. Această ladă se dă cu cămeși, catrințe, tulpene, brâie, brâ- nețe, pânze, ștergare. Apoi se mai dă lăicere, plocăzi, cergi, covoare, țoluri, câte două vaci, doi boi, cai, zece, cincisprezece oi, găini, porci, pământ după puțință.

— Doi gospodari și pe al treilea îl fac gospodar, doi calici și pe al treilea mai calic (2) ». Aceasta de curând. « înainte, spune Ion Ursachi (74 ani), fetele aveau zăstre din gospodărie. Numai băeții luau pământ. Da început fetele aveau drept a luă și bani. Pe urmă s'a decis să aibă și fetele parte frățească la pământ (3) ». Și, în- sfârșit, părinții (4): « Părintele își păstrează și el pământ după cât are. O parte mai bună și mai mare își oprește el. Dacă ajunge bătrân și n'o putea munci, are un copil care rămâne să-l caute, să-l îngroape, iară copilul rămâne la urmă cu partea tatălui». In genere se observă tendința de a dă tuturor părți egale ca să le asigure viața. Influența codului e vădită.

Să urmărim situația copiilor. întâiu cei legitimi. Câteva fișe sânt concludente: « Trifina a Catrinei Uța, de 11 ani, *lucrează* de când eră mătâțică (mică), spală cămeși, aduce lemne, ține iarna focul. Are un frate Chirilă, de patru ani, care nu face nimic, pe când ea și când eră de seama lui par'că mișcă un lemn la casă. Alt frate, Stratan, de 14 ani, *e slugă* la Gheorghe Harceag; de când avea 10 ani a intrat la stăpân. Tatăl e mort, mămuța e văduvă și nu s'a mai măritat(5) ». « Oreste Țâmpău, *fruntaș* din sat, n'are decât un băiat, pe Ghiță, care merge la anul la școală. Tatălui său îi tare drag și vrea să facă un om mare dintr'însul. Are de gând să-l dea unui frate al lui dela oraș să se ocupe de el. Ghiță nu prea capătă bătae, căci ascultă de cuvânt. Și nici treabă nu face, căci *nu e nevoe* de el. *Se joacă* cu camarazii lui(6) ». Ileana Mândrilă are două rânduri de copii. «Dela primul bărbat, pe An- dronic (Andronicescu). Acesta a sfârșit clasele primare. Mamă-sa nu vreă să-l lase la școli mai departe, căci n'are cine-i *ajută la muncă*. Și-apoi copilul are avere dela tatăl său, o casă, loc, și bătrânii săi, adecă buneii dinspre tată pot să-i mai dea ceva. El s'ar îndemnă, dar face cum vreă mama lui. Pe cei trei frați ai săi vitregi, îi ține de scurt și ei îl știu bine de frică(7) ». — Copiii nelegitimi. După Traian Pomâhaci: « Când se întâmplă, și se *întâmplă foarte des*, ca o fată să aibă copii din flori, două lucruri se pot întâmplă: Tatăl copilului se căsătorește cu fata greșită și atunci toată lumea e mulțumită, sau tatăl copilului nu vreă s'o iă și-atunci, sau de bună

- (1) Vezi fișa Stahl și Negreanu.
- (2) Vezi fișa- T. Herseni.
- (3) Stahl și Negreanu.
- (4) Stahl, Negreanu, Costa-Foru.
- (5) Vezi fișa Elvira Georgescu.
- (6) Vezi fișa E. Georgescu.
- (7) Vezi fișa E. Georgescu.

voe, sau în urma judecății, dă fetei 20.000 lei sau mai mult, după cum e de bogat flăcăul și așa înzestrată o iă altul. Se mai întâmplă ca un copil din flori să rămâie bunicilor dinspre mamă (1) ». Dar situația acestora e de cele mai multe ori proastă. « Rahira Scurtu, văzând că o femeie încearcă să ascundă dela recensământ un copil din flori (născut în timpul războiului) insistă să fie trecut și el, că el n'are nici o vină. Un preot din Câmpulung ar fi spus că copiii aceștia n'au drept la școala de orfani. Atunci ea l-a întrebat: Da, așa să fie voia lui Dumnezeu? Dar cu aiștia ce să facem? Să-i țipăm de pe punte în apă? Căci noi nici n'am crezut că or să mai vie înapoi bărbații acasă (2) ». Dar și tatălui nelegitim i se pot întâmpla încurcături destul de greu de descurcat. Ștefan Rusu povestește: « Dacă se întâmplă ca să fi trăit flăcăul cu cineva și să fi avut copil, poate să vie vădana (fata cu care a avut copil fără să fie căsătorit) și să-i *strice* nunta chiar în biserică și lumea-i dă dreptate, pentrucă el își recunoaște copilul pe care l-a avut și atunci sau se strică de tot căsătoria, sau îi dă o despăgubire bănească. Dar în ziua aiasta nu se mai face căsătoria. Se poate împotrivi mireasa sau părinții mirilor și chiar cei din biserică ».— Toate aceste stări, completate cu o viață sexuală foarte dezordonată (flăcăii și fetele încep aceste raporturi cu pubertatea deodată, adulterul e lucru obișnuit), ne dau o imagine exactă a lucrurilor.

La Fundul-Moldovei, vechea viață familială e în descompunere, alta e pe cale de a-i lua locul. Tendințele sunt vădite, dela tipul comunitar se merge spre tipul libertar. Situația indivizilor e mult schimbată, conformismul vechi e eludat, moda și imitația, devenite posibile, sunt pe cale de a creia un nou gen de viață. Dar e clar că noile stări de lucruri nu se petrec împotriva « societății » — cum în teoria generală se susține uneori (3), — ci forme recente de viață socială luptă împotriva celor vechi. Niciodată individul nu apare el însuș, ca atare, în luptă cu societatea, puterile lui sunt insuficiente, trebuie să se integreze într'un curent reformist, dar aceste curente susținute de opinia publică, organizându-se ca să învingă, reprezentând o doctrină comună sunt de natură socială. Individul poate fi socotit prin unele din funcțiunile sale psiho-fizice ca neapartinând societății, dar individualismul este prin esență social, naște în societate, e principiu de organizare al vieții sociale și nu-și are rostul decât în societate. Individul devine aici factor de inovație pentrucă societatea însăș îi permite și-l susține în această atitudine.

Asupra cauzei acestui suflu de gândire și viață individualistă la Fundul-Moldovei, nu insistăm. Remarcăm două. Războiul, care a provocat mari schimbări în morfologia socială a satului (4), în special ca mobilitate și volum (5) (bărbații plecați la oaste, poposiri de trupe străine) și supunerea violentă a satului influenței altor tipuri de viață socială (6) (stăpânirea austriacă, rusească, românească), ceace

(1) Vezi fișa I. Manta-Roșie.

(2) Vezi fișa Alexandru Claudian.

(3) G. Paiante'. Les antinomies entre l'individu et la société, 1913.

(4) In sensul lui *Dürkheim*'. De la méthode dans la science, I.

(5) Comp. *Bouglé*: Les idées égalitaires.

(6) Comp. R. Thurnwald: Soziale Wandlungen in Ostafrika (in Zeitschrift für Völkerpsychologie und Soziologie, VII, 2, 1931, p. 148).

a provocat o bruscă revizuire a formelor vechi devenite neîncăpătoare. Este aici un fenomen de interdependență socială în sensul lui K. Marx (1) sau al oricărui integralist, schimbările de altă natură întâmplătoare într-una din structurile sociale atrag după sine schimbări și în celelalte. Familia nu este o unitate socială independentă, ea face parte integrantă dintr-o societate mai mare, ca atare ea trebuie să-și armonizeze evoluția cu cea a totalității ; faptul se petrece uneori destul de încet, dar este inevitabil. Societatea mare din care familia și satul făceau parte, simțită mai ales sub expresia ei politică, Statul, a suferit crizele cunoscute. Stăpânire austriacă, stăpânire de ocupație rusească apoi stăpânire românească. Această trecere forțată prin unități profund deosebite a dat naștere unui fenomen de mobilitate a formelor de viață socială, ca să le dea puțința reînnoitelor adaptări. Dar se pare că în privința aceasta, mijlocul cel mai eficace este regimul individualist. Grupul își retrage influența sau și-o reduce la minimum necesar funcționării și prin aceasta, indivizii descoperiți pot acționa fără opreliști după necesitățile schimbătoare. Grupurile se organizează în forme deschise gata de a primi orice schimbare. Din aceste frământări se statornicește cu vremea un nou gen comunitar, închis, conformist, de viață. În faza individualistă, viața socială nu e mai puțin intensă, dar ea e atât de spontană, de puțin fixată, o viață de început, în formație, în proces de înnoire, încât nu poate fi definită ca un obicei sau o lege. Între modă și obicei, diferența nu-i de socialitate (2), ci de durată și conturare. Moda este un obicei schimbăcios și nefixat, este un obicei în fază de experiență, ea devine obicei numai prin repetiție, aceasta singură îi schimbă natura. Aceste considerații nu le socotesc deloc ca o teorie generală, dar pentru Fundul-Moldovei ele își au temeiul direct în fapte. Familia în special, care este un fel de cerc privat al individului are un raport față de societate cu totul aparte. Regulele care o organizează nu sunt în majoritatea lor expresia unor drepturi pe care le-ar avea societatea, condiții de tolerare, ci traduc din contră, cum observă Starcke(3), drepturile pe care familia le pretinde dela societate. Dar drepturile acestea prin care ea se constituie și se organizează se opresc în clipa în care societatea nu se mai poate interesa de soarta familiei.

Să urmărim raporturile cu Statul, un exemplu de dependență cu totul de altă natură. Dacă familia e un tip de unitate socială, restrânsă și privată, Statul reprezintă viața socială generală și publică. Situația omului față de Stat este alta decât cea față de societate (4). Aici mecanismul de constrângere este exterior și ajutat de forță. Dacă nu se poate vorbi decât cu totul excepțional de o antinomie între individ și societate, ea există din plin între individ și Stat(5). Pentru că omul în deplinătatea facultăților nu poate trăi decât în societate, el nici ca experiment mental nu se poate socoti detașat cu desăvârșire de societate. Robinson este un

(1) Kritik der politischen Ökonomie (Prefață).

(2) *Tarde*: Les lois de l'imitation.

(3) La Famille dans les différentes sociétés, 1899, p. 4.

(4) A. Vierkandt: Staat und Gesellschaft in der Gegenwart, ed. II, 1921, pp. 10 și 19.

(5) *Spencer* a fost mai inspirat când a formulat « Individul împotriva Statului », decât *Paianțe* « Antinomiile între individ și societate ».

izolat (de societate), nu un asocial. Aristot spune frumos că cine nu trăește în societate trebuie să fie sau zeu sau brută(i). (Ceeace cercetările psihiatrice moderne sunt gata să confirme, în sens de maladie (2). Cu Statul, lucrurile se pot barem gândi altfel. Anarhismul fundat etic al lui Kropotkin cu asemănări curioase în etica autonomă a lui Kant(3), face la un moment dat inutil Statul. I, a fel în concepția pedagogică a Statului la Fichte (« scopul oricărei guvernări e să facă inutilă guvernarea^ »), Statul își pierde în esență primatul față de societate. încât indivizii (chiar dacă faptul este științific, o absurditate, rămâne ca posibilitate de grupare și orientare politică, existența anarhismului e o dovadă), dacă nu pot lua față de societate decât o atitudine reformatoare, de înlocuire a tipului prezent de societate prin altul, față de Stat pot lua atitudini de negare cu desăvârșire, de desființare. In faptul acesta de natură ideologică trebuie căutată poate originea fenomenului că niciodată viața socială nu e criticată cu vehemența criticilor împotriva Statului. Intr'un sat ca Fundul-Moldovei, lucrurile însă sunt cu totul reduse și atenuate. Nici urmă de anarhism propriu zis, dar nemulțumirile sunt pe față și destul de multe. Gospodarul Niculae Ciumău « exprimă o vie nemulțumire contra organizației actuale în ceace privește impozitele. Felul cum se face dreptate poporului iarăș îl nemulțumește. îl revoltă faptul că toți aceia cari fac atâtea nelegiuiri sunt nepedepsiți, mulțumită faptului că sunt la putere, pe când țaranul la cea mai mică grașală e urmărit și pedepsit aspru. Oare legea există numai pentru ei? »(5) Alt monograf ist (6) își rezumă discuțiile avute cu un grup de gospodari: « Țăranii relevă lipsa de interes a conducătorilor Statului pentru interesul lor. — Advocații se ceartă la tribunal pentruca să-ți ia parale, oamenii politici fac acelaș lucru ce costă pe spinarea noastră—Țara este guvernată foarte rău, sătenii sunt lăsați în părăsire, răul provine din cauza necinstei și neresponsabilității conducătorilor Statului ». Altă fișă redactată în 17.VII.928, constată(7): « Există o mare nemulțumire în rândurile sătenilor de felul cum se percep birurile, care, după părerea lor, întrec cu mult posibilitățile lor bugetare. Mi s'au plâns foarte mulți că s'au impus cu sume mari (până la 400 lei) falcia de *râpă*, care nu produce nimic, iar dacă produce într'un an, trebuie în urmă să stea zece până să crească iar arborul care să poată fi exploatat. Nu se sfieste nici unul să spună că în timpul stăpânirii austriace birurile erau mai ușoare, pentrucă aveau la bază criteriul rentabilității unei proprietăți ». Iată și păreri mai potolite, Ion Poenaru (56 ani), spune(8): « Statul este părintele nostru, noi sântem copiii lui, datoria noastră este să ascultăm și să facem voia Statului, dar și Statul să se îngrijească de noi, ca un tată de copiii săi. — Nu prea avem încredere în oamenii politici, căci fiecare promite mult

- (1) Politica.
- (2) *Ch. Blondei*: La Conscience morbide, 1914.
- (3) Critica rațiunii practice.
- (4) Vorlesungen über die Bestimmung des Gelehrten.
- (5) Vezi fișa întocmită de V. Kletchin.
- (6) Vezi fișa Octav Gheorghiu.
- (7) Vezi fișa Ion Zamfirescu.
- (8) Vezi fișa G. Burdun.

și nu se ține de cuvânt, așa că am ajuns la vorba: Vie cine o veni că tot una e.—To- tuș e mulțumit că e liniște în țară și pentru aceasta dorește multă sănătate Regelui și Stăpânirii ». Caterina N. Căileanu, fiind întrebată dacă a fost mai bine sub Austriaci decât acum, răspunde(i): « Cu toate că birurile sânt acum mai grele, decât atunci, mult mi-e drag și voe să văd Români de departe, căci grăesc mol- dovenește și nu sânt fuduli. Egreă viața, dar trebuie să o trăim cum ne-o dă Dumnezeu, laolaltă ». Iar Moș Vasile Șuiu este « mulțumit că acum e stăpânirea împărăției române, te poți înțelege cu toți domnii din toată țara(2) ». —Nistor Șandru afirmă că « țăranului care are vite și pământ poți să-i ceri biruri și poți să-l chemi la război, pentrucă va plăti și se va luptă cu bucurie(3) ». Orest Țâmpău susține: « Peste tot sânt oameni de tot felul și mai culți și mai proști. Și la sat și la oraș e grâu și buruiană. După ce Bucovina a trecut la România, a fost un 0111 care a fost bătut cu patruzeci la dos, fără vină. Dece asta? Dece? *Eu sânt om și pot să fac ce-mi place*. Iată, nu mi-au plăcut jidanii și i-am scos din sat cu prietenii mei. Acum plătesc 80.000 de lei cu procesu, dar nu-mi pare rău, am dus șase ani proces și-am stat și o lună în închisoare, am plătit și nu-mi pare rău. — Altfel sântem foarte mulțumiți, trăim foarte bine în România-Mare, însă numai bacșișul acela și dările sânt cam prea multe. Camăta ne ucide pe noi și ucide țara. —Un Stat puternic trebuie să aibă țărani puternici, dacă sânt eu slab și vita mea e slabă, Statul întreg e slab. Țăranul tânjit, este tânjită și puterea țării și coșarca Domnului e goală(-|.) ». (Influența propagandei politice se resimte).

Ne oprim aici cu remarca următoare: Fundul-Moldovei nu are o atitudine precisă față de Stat, suportă toate măsurile ce-i vin pentrucă n'are încotro, dar nu le aprobă decât în parte. El, satul, nu se simte părtaș la treburile Statului, totul îi vine din afară, din cauza acestei eteronomii Statul este mai odios indivizilor decât viața sătească la care ei înșiși participă și asupra căreia într'un fel, dispun. Rămâne faptul că în genere, față de Stat, vom găsi o atitudine mai îndârjită — explicația ar putea constitui obiectul unui studiu de netăgăduit interes.

3. Un aspect important al raporturilor ce expunem și pe care ne-am propus să-l schițăm, de asemenea, este cel al conformismului și al inovației. În clasică antiteză din istoria sociologiei franceze Tarde-Durkheim, individul e socotit pe de o parte ca singur novator, iar pe de altă parte, societatea. Adevărul pare a fi la mijloc cum sociologii români sunt de acord(i) — în concepția pe care o reprezentăm, lucrurile se simplifică și mai mult — societatea este un mod sui generis de existență a conștiinței: ea nu este ceva în afară de indivizi precum nici indivizii nu există în afară de societate. Nici societatea nu-și trage existența dela individ nici individul dela societate, pentrucă ele fac realitate împreună. Omul e în acelaș chip

(1) Vezi fișa Dărmănescu și E. Bernea.

(2) Vezi fișa I. Manta-Roșie.

(3) Vezi fișele P. Constantinescu și O. Sachelarie.

(4) Vezi fișele E. Georgescu și R. Cotaru.

(1) *P. Andrei, op. cit.*, p. 45; *M. Ialea'*. Introducere în sociologie. *Tr. Brăileanu* nu neagă faptul dar îi dă o altă interpretare : *Sotiologia generală*, 1926, p. 70.

social, pentrucă e om precum e om pentrucă e social. Raportul dintre individ și societate nu-i de termen la un alt termen, ci de tot la parte, de termen cu elementele sale constitutive, totalitatea ca atare deține un primat logic, dar ea 'se reali- ează în părți(i), ca realitate sunt deci nedespărțite. Sociologia nu se ocupă de substanțe, ci de funcțiuni, — atât societatea cât și individul (nu omul(2) — sunt funcțiuni, pornind dela această constatare înțelegem mai ușor aceste considerații și putem ocoli discuțiile inutile pe care le întâlnim în sociologie destul de des.

Să încercăm o analiză a obiceiurilor din Fundul-Moldovei. Obiceiul e prin definiție conformist, el este un act de repetiție al voinței sociale (3) și prin aceasta scutește pe indivizi de efortul descoperirii unei comportări sociale. Totuș, între obicei și inovație nu e o antinomie. Pentrucă obiceiul nu e totdeauna o prescriere de acțiuni sociale complete, uneori indică numai forma, iar conținutul e lăsat la voia agentului social, prin aceasta obiceiul are un câmp de veșnică înnoire și inventivitate.

Redăm logodna sau legătura așa cum o expune locuitorul Gherasim Rusu(4): « Legătura se face seara. Mireasa șade ascunsă. Vin întâi invitații miresei și apoi în urmă ai mirelui. Toți cei cari iau parte la legătură se numesc pețitori. Pela ora 10 sosește mirele, părinții lui și cu invitații săi. In casă se face întuneric, ușile și ferestrele se închid, iar cei dinăuntrul casei tac chitic. Ginerile și flăcăii de seama lui bat în fereastră și în ușe și îi roagă pe cei din casă să le deschidă ușa că au venit să tocmească o clae de fân pe care au ochit-o de cu ziuă. — Cine-i acolo ?

— întreabă unul din cei cari stau în casă. — Cine ești tu ? —r Omul lui Dumnezeu, ți se răspunde de afară. Urmează apoi un dialog foarte viu și plin de haz și nu fără părți indecente.

— Ei, dă-ne drumul amu, că nu te-om supăra.

— Da, ce vreți voi dela mine ?

— O clae de fân, să tocmim.

— N'avem fân, l-am vândut.

— Ba știm că ai, dă-1 proaspăt pe care l-ai cosit.

— Dă-mi pace bre, că n'am nimica, nici o țără.

— Dă-ne drumu'n casă și om vedea.

— Nu știu amu unde am pus cheia.

— Cată de grabă și dă-ne drumul, hai cată cheia și deschide ușa. — După multă vorbă cei din casă se învoesc să le deschidă ușa și să-i lase să pătrundă în casă. Dialogul continuă:

— Am auzit, bade Gheorghe, că ai cosit fân de cel proaspăt, hai dă-ne și nouă.

— Dă-mi bre, pace, că n'am nici o țără de cel proaspăt, dar de vreți vă dau de cel an.

— Ia, nu mai sugui că noi știm că cel de an e vechi. Nouă ne trebuie de cel nou.

(1) O. Spann: Gesellschaftslehre.

(2) Th. Geigef. Die Gestalten der Gesellung, 1928, p. 3.

(3) D. Guști: Curs de etică (Litografiat).

(4) Vezi fișa Mihai Corniv.

— Ia, am să vă dau amu ce am.

— Să nu ne dai un lucru și să ne bagi în vreun bucluc. Să ne dai o clae de fân de cea bună.

Unul din rudele miresei care duce convorbirea se învoește să aducă claiă tocmită. El aduce un bărbat deghizat în femeie. Când o văd toți încep să-l învinuie- iască pe cel ce o aduce că îi păcălește.

— Apăi, bade Gheorghe, nu-i asta claiă ce am tocmit. Noi am căutat dosul clăii și am văzut că-i proaspătă. Asta e largă între proptele și n'are nici pic de țată.

— Alta n'am neică.

— Ha ce, în loc s'o cauți la spate o cauți la burtă ?

— Să. vedem ca nu cumva să fie putregai.

— Asta n'o luăm, că n'avem ce face cu. ea.

Văzând că aceia stăruesc că nu este aceasta claiă de fân tocmită, ruda miresei le aduce o față tânără de tot, ca de 14 sau 15 ani. Pețitorii răspund că n'au ce face cu această otavă.

— Nu putem face nimica cu ea. Otava e crudă, trebuie să mai fie lăsată în pace. Etc.

După toate aceste învinuiri, tatăl aduce fata, claiă cea cu adevărat tocmită și se adresează către ea:

— Iacă, îți dau soț un băț.

— Ție, ți-e cu voie să-l iai?

— Dar ție (se adresează ginerelui), ți-e cu voie s'o iai?

— Băgați bine deseamă amu, că nu e lucru de joacă acesta. Să vă luați și să vă țineți amel toată viața. Să cinstiți pe bătrâni, să dați samă părinților voștri și să-i ascultați pe dânșii.

Apoi onește mâinile mirelui cu ale miresei și le tae cu o năframă ».

Legătura e un obicei fără îndoială și stăpânește vădit conformist, dar exemplul acesta ne arată cât de mult desfășurarea obiceiului e lăsată în seamă agentului. Pentru că nu sunt cuvinte rituale, agentul (și el întâmplător) trebuie să se improvizeze, i se cere un anumit talent chiar în expunere, etc. Momente din ceremonia nunții ne indică acelaș fapt(i):

« Da venirea mirelui la mireasă, cei șase vătăjei vin câte doi înaintea mirelui. Da poarta miresei se simulează o luptă. — Treceți pe drum înainte! le strigă cineva din ograda miresei. E drumul Tătarilor pe aici, nu treceți! —Ba o să trecem, că pe-aici ni-i drumul.- De aici am ieșit. — Poate ați greșit. — Eu credeam că mergeți la brânză. —Pe aici e drumu. (Vor să intre, feciorii și fetele țin de poartă).

— O țâr de urătură. Spuneți-ne ceva mai mândru, că asta nu plătește,—cere mama miresei. Dar orația de nuntă nu se spune» (probabil, că n'are cine).

Un alt moment: îmbrobodirea miresei. «Această operație se face pe înserat, cam spre sfârșitul nunții. Mireasa e dusă de către nănașe într'o altă încăpere unde n'are voe să intre nici un bărbat. I se iă cununa de flori (de tot felul, flori de lă

†i) După descrierea nunții lui Toader M. Bariu cu Ioana Gg. Rusu, de către echipa: E. Constante, M. Dărmănescu, M. Focșa, D. Păun, R. Cotaru, I. Manta-Roșie, E. Gerogescu.

mâiță, dacă e fată mare, căci e semnul virginității, altminteri obiceiul interzice această podoabă), care se pune pe capul sorii celei mai mari a miresei, cu care va juca în horă primul joc. După aceasta, nașa mare o despletește și chiamă și pe nașa din partea mirelui și amândouă îi împletesc deodată părul în două cozi, cum poartă nevestele. E semnul că de-acum mireasa intră în rândul femeilor măritate. (Se cântă și cântece rituale, noi nu le mai redăm). Nașa miresei îi pune tulpanul — se sărută cu cealaltă, urând să fie într'un ceas bun. Mireasa nu este încă dusă în sala de petrecere, unde o așteaptă mirele, ci se îmbracă un bărbat femeiește, deghizat în femeie gravidă și care se plânge că a fost înșelată de mire, i se pune o mogâldă. Se începe o discuție între mogâldă și cei de față (redăm numai un fragment):

- Mogâldă: Auleu, mă doare pânțele.
- Na un leu și pleacă.
- Acela e prea puțin pentru sănătate. Mirele a avut cu mine de lucru; nu cu tine, m'a înșelat mișelul...
- Taci, nu te temi că te-o bate?
- «Niboisă» (nu mă tem). —Auleu, cum mă rumpe pe la genunchi. Să deă Dumnezeu să trăești (ginerelui) și să te duci în vânturi și să crești copilă creață.
- Na, bea ca să te ușurezi.
- Asta nu-i bună, că-i sălcie. — Mirele m'a lăsat groasă. Amu sânt groasă din Februar, din

Pastele mare

- Păi cât porți copilul, fa?
- Port doi ani ca poarcile. —Vai de mine cum mă doare părțile...
- Da mai taci, că te gădil.
- Eu nu sânt gădălie, ei mă împung... și eu stau.

Etc. — Mogâldă face zarvă mare până i se dă un bacșiș, apoi pleacă ».

N'am găsit cuvinte rituale nici la alte obiceiuri, deși de vorbit se vorbește încontinuu (i).

Libertatea agentului ritual, de a-și alege singur expresiile și chiar subiectul convorbirii (obiceiul prescrie, doar convorbirea), dă posibilitatea de manifestare nesilită a celor mai talentați. O frază mai potrivită, un haz încercat, un gest admirat sunt repetate și de alții și devin cu vremea (sau pot deveni) de natură obișnuel- nică și chiar rituală. Încât asistăm la procesul de naștere al obiceiului. Inovație și conformism la Fundul-Moldovei merg mână în mână. Și poate că e un fenomen universal. Ceeace este astăzi obicei și conformare a trebuit să fie odată modă și inovație, — ceeace hotărăște în esență aceste fapte sunt mai mult durată și răspândirea. De altfel, chiar regimul modei și al inovației poate deveni un obicei în anumite faze de cultură și nu sunt deloc mai puțin tiranice, faza în care un « demodat » e tot așa de disprețuit social ca unul care în altă fază calcă obiceiurile, încât conformismul este o lege mai întinsă decât obiceiul, el cuprinde și moda și inovația și întreg cuprinsul vieții sociale. Societatea însăș prețuește moda, inovația, originalitatea și numai prin aceasta devin ele posibile, iar dezagreții sunt «tipicarii », «învechiții», «imitatorii». Încât nu există nici o antinomie între confor-

(i) Vezi pentru cumetrie fișa M. Pop și T. Herseni.

mism și inovație. Raportul individ-societate nu-i schimbat cu nimic prin trecerea dela o atitudine la alta,—și aici partea ascultă legea întregului.

4. Dacă din cele expuse până acum, antinomia individ-societate sau conformism-inovație, cel puțin în satul ce studiem, nu există, primul raport apărându-ne ca un raport al unei singure realități față de sine însăși, al doilea ca o integrare în același proces, — să vedem în ce constă mecanismul de transformare al celor două aspecte (tot și parte), sub influența unuia asupra celuilalt. Socotim indivizii singulari față de societatea totală din care fac parte (dacă am înțelege toți membrii unei grupări, am avea chiar societatea empirică, așa cum ni se prezintă la prima înfățișare, unitatea e o problemă de esență, ea există pe o potrivă, dar se intuește, nu se induce).

Întreg mecanismul de desfășurare a vieții sociale din punctul de vedere în care ne-am plasat, se întâmplă pe linia a două mari procese care se împletesc și apar împreună întregindu-se: procesul de individualizare și socializare. Ce anume înțelegem prin acești termeni? Omul se naște fără îndoială cu posibilități formale de a trăi în societate și cu nevoi precise în acest sens, dar pregătirea pentru un anumit tip de societate el n'o are, trebuie deci să i se facă. Aici e rolul, deosebit de important, al educației sociale (fie intenționat sau nu). La naștere omul găsește o societate formată, care nu-l poate primi decât inițiat în felul ei de trai, deaceia individul trebuie să-și însușească valorile societății în care va trăi. Acesta este înțelesul social al inițierilor la primitivi sau al minoratului la noi (plus obligativitatea învățământului primar). Această trecere a valorilor sociale de pe planul colectiv în sufletul individual care dă viață și trăinicie societății, este ceea ce numim aici proces de individualizare. Prin acesta morala devine moralitate, individul

o conștiință morală, știința devine cunoștință, iar individul un cunoscător, dreptatea sentiment de dreptate, iar individul un om drept, etc. Societatea obiectivă și preexistentă trăește pe plan individual, ea s'a interiorizat: procesul de individualizare nu e decât un proces de interiorizare al socialului. Pe de altă parte, individul combinând după posibilitățile sale proprii valorile culturale, devenind printr'un proces a cărui taină știința o cunoaște atât de puțin, creator, inovator, împărtășind grupului trăirile sale personale, grupul poate să-l accepte și să-l mențină în creațiile sale, atunci ia naștere procesul invers. Valorile individuale se socializează, spiritul subiectiv se obiectivează, asistăm la un proces de exteriorizare al individualului. Religiozitatea devine religie, instituționalizându-se devine biserică, filozofarea devine filozofie și se instituționalizează în școli, universități, academii,—talentul devine artă, cunoștința știință, etc. Mecanismul devenirii sociale se desfășoară întrucât se datorește raportului pe care-l studiem (pentru că mai sunt și altele: natură-cultură, trecut-actualitate, viață-cultură), prin acest flux și reflux neîncetat între cei doi poli ai realității sociale: grupul și individul. Prin procesul de interiorizare, societatea își asigură trăinicia (ea trăește prin indivizi), prin cel de exteriorizare își asigură o dezvoltare continuă, dar amândouă

(1) Statica și dinamica socială ale lui Aug. Comte, cu altă interpretare, pot fi menționate în sociologie.

sunt procese sociale și ca atare le studiază sociologia (de individul psihologic nu ne ocupăm aici). Toată discuția ce o aducem aici e pe un plan strict sociologic, — putem vorbi chiar ontologic de un plan social de existență, tot ceace e prins în acest curent este social sau socializat și numai întru atât ne interesează. Societatea e de natură structural-funcțională, ea nu se repauzează pe substanțe, ci pe structuri, totalitatea, elementul de bază al sociologiei nu e o substanță, ci o structură. În interiorul structurii totul e proces funcțional. Veșnica scurgere și mișcare funcțională se petrece în structuri imuabile de răspândire deosebită. Structura nu se schimbă, ea poate fi însă părăsită sau înlocuită, societatea veche dispare, alt tip de societate îi ia locul, structura care nu e o realitate materială, ci un gen de existență aparte, rămâne ca posibilitate, ca plan de realizat, ea nu se distruge, dar își pierde prezența putând fi realizată în altă parte sau în alt timp(i).

Fundul-Moldovei prezintă un caz instructiv în privința procesului de individualizare - socializare (act unic, bilateral). Și pentru că ne apare mai frapant în domeniul vieții religioase ca în altă parte, vom expune și analiză în proporțiile impuse de lămurire, câteva fapte în referință.

Datorăm însă o lămurire prealabilă în privința raporturilor dintre sociologie și religie. Sociologia a fost acuzată mai ales la noi, de necredință, de științifism, de materialism. În realitate sociologia n'are dreptul să fie nici credincioasă nici necredincioasă, punctul ei de vedere e cu totul altul. Urmărește religia ca fapt social, în realizările ei sociale. Ea n'are căderea să discute însuș adevărul religios, sociologia nu e nici atee nici teistă, se mulțumește să desprindă soarta socială a religiosului în toate fazele existente. Stabilește cauzalitatea genetică (instituțiile prin care nasc sau se transformă religiile) și cauzalitatea funcțională (influența religiei asupra societății(i), fără judecăți de valoare. Spann a susținut pe bună dreptate și mai mult, că varietatea formelor de realizare religioasă nu dă dreptul la nici o concluzie asupra adevărului religios, pentru că ele sunt numai mijloace de-a satisface acea nevoie universală a oamenilor: nevoia de absolut. Precum nu explică mănecarea din varietatea mâncărilor, ci din foame, religia se explică prin religiozitate, nu prin realizările ei istorice(2). Sau Max Scheler, care nu-i strein de sociologie, interpretează vechea și nedreapta gândire antropomorfistă asupra religiei: (Dumnezeu e făcut după chipul și asemănarea credincioșilor, căci dacă boii ar avea zeii lor, ar fi și aceștia boi), într'un chip care ar putea să împace și pe teologii cei mai exigenți: și Dumnezeul-negru și Dumnezeul-bou și Dumnezeul- măgar este divinitate, este Dumnezeu, nu negru, nici bou nici măgar și ca atare sunt aceeași existență absolută a dumnezeirii(3). Evident, un sociolog e liber să ia și alte atitudini față de religie, dar n'o mai face ca sociolog, ceace e cu totul altceva.

Caracteristic vieții religioase din Fundul-Moldovei este desmembrarea comunității bisericești pe secte și numărul celor cu trăiri religioase personale (prooroci,

(1) E. K. Winter: Probleme der Religionssoziologie (in Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft. Band 91, Heft 2, p. 259, 1931).

(2) *Op. cit.*

(3) Vom Umsturz der Werte, vol. I, 1919, p. 298.

vedenii, etc.). întinderea satului este foarte mare, încât coeziunea socială se menține greu(i), viața socială este intensă, dar restrânsă la cătune, și nu toate au biserici ortodoxe, încât asistăm la un fenomen de grupare religioasă în afară de autoritatea Bisericii oficiale. Situația eră prielnică dezvoltării sectelor. În schimb biserica slăbită instituțional reacționează printr'o intensificare a religiozității personale.

« Bătrâna Catrina Timofte Ursu, cătunul Cârlișău(2), spune că adoarme, leșină, are vedenii de natură religioasă și primește porunci dela Dumnezeu. Primele vedenii le-a avut în 1914, Luni și Joi cu o săptămână înainte de începerea războiului. Oricând se uită pe cer, fie zi fie noapte, vede pe Maica Domnului și pe Isus Hristos. A adormit pentru prima oară în 1925, Miercuri, înainte de înălțarea Domnului. Somnul a ținut 12% ^{ore}- A adormit până în prezent de 5 ori. Petrece în rugăciuni de 19 ani. Din cauza înătăniilor are la încheeturile degetelor pernițe de carne. A primit poruncă să nu aibă altă avere decât 2 cămăși, trăește în casa fiicei sale Anghelina. Casa ei, mică și curată, o întrebuințează numai pentru rugăciuni. Pe dușumea se vede în mod confuz semnul Sf. cruci. Spune că acest semn l-a văzut în urma unei vorbiri cu Maica Domnului. Un asemenea semn spune că a fost și pe dușumeaua prispei. A ținut 2 ani de zile și s'a șters. — Nu știe carte, știe însă multe rugăciuni din care unele i-au fost comunicate de îngeri. Predică de foarte multe ori poporului. Are un dosar întreg de adevăruri că duce o viață religioasă și că e o vie propagandistă (dela preoți și călugări), Posedă o adevărură și dela preotul din localitate. În curând va plecă în țară pentru propagandă ». — Iată faptele: sociologia n'are cum s'o considere pe această femeie niciprooocă sau sfântă (e treaba Bisericii), nici psiho-pată (e treaba medicinii), dar ea propovă- duește, iă atitudini și ca atare e un însemnat factor social. E singura lăture care ne interesează. Redăm notarea unei astfel de manifestări sociale(3): «Duminică 22 Iulie 1928, femeia Catrina lui Todică a propovăduit poporului la ieșirea dela slujbă, vreme de patru ore în tinda bisericii din jurul satului, asupra vedeniilor sale religioase. Deși fără carte, a expus, pornind dela expunerea primei întâmplări, vedeniile sale și leșinurile în timpul cărora vorbea, în vis, cu o ființă și vede raiul, iadul, etc. — trăgând sfaturi pentru popor, muștrându-1 pentru greșale și dându-i îndrumări. A sfârșit cu rugăciuni personale. —Aceste sfaturi... cuprind un material imens de aprecieri și atitudini sistematice, pornind dela toate manifestările vieții din sat: cărciumă, dobândă, lux, jocuri, gospodărie, arături, etc. Femeia e una din cele mai puternice personalități din sat. Poporul, în frunte cu preotul, a ascultat-o cu atenție. Cei cari nu aveau răbdare să stea până la urmă erau aspru dojeniți și aduși înapoi». — Părintele Pavel întreat ce-1 face să asculte pe această femeie ceasuri întregi și s'o lase să predice a spus(4): « Dacă aș fi plecat eu nu mai rămânea nimeni s'o asculte și am interes să fie cât mai mulți auditori la predicile

(1) Vezi notele mele asupra distanțelor sociale din rev. « Societatea de mâine », 1931.

(2) Vezi fișa Gh. I. Gabrea.

(3) Vezi fișa Mircea Vulcănescu.

(4) Vezi fișa P. Constantinescu.

ei, pentru că vorbește împotriva alcoolismului și țărani o cred mai mult pe ea decât pe mine, pentru că mă bănuiesc că sunt plătit, etc. » — Satul îi spune proroacă, sfânta, alții o fac mincinoasă. De altfel, pe nici o problemă femeia aceasta nu s'a găsit împotriva bisericii, este o drept-credincioasă a Bisericii răsăritene.

Catrina lui Todică nu e un caz izolat. Individualizarea vieții religioase e destul de răspândită.

Măriuca Istrati (femeile îi spun proroacă) «își petrece timpul în rugăciuni și cetind psaltirea(i). Spune că vorbește cu Dumnezeu care a adormit-o 7 ani, după care deșteptând-o, i-a poruncit să nu mai aibă relații cu nici un bărbat și să se roage Lui. Din cauza aceasta nu s'a măritat și nici nu vrea să vorbească sau să primească în casa ei bărbați. Din când în când, Dumnezeu o adoarme spre a vorbi cu ea. Când e bolnavă nu se duce la doctori, pentru că pe ea o vindecă un înger. Stă singură pe malul râului, rugându-se tot timpul».

« Magdalena a Nicolae Poenar e foarte religioasă, petrecându-și timpul în' rugăciuni și cetind. Stă foarte retrasă și de femei și de bărbați(2) ».

Spiridon Gliga « e un om de vre-o 60 de ani. N'a făcut școală. A învățat însă să cetească la un călugăr dela Sucevița, cu numele Danii Bindescu. Acesta venise dela Roma și fiindcă eră la sfârșitul vieții sale, îl inițiază în tălmăcirea psaltirei pentru a nu se uită acest lucru sfânt. Practică de 18 ani cetirea ei, decând trecuse prin câteva necazuri. Intre altele fusese vândut la Unguri cu 30 de arginți de către frați și a fost închis la Bișeu-de-Sus. Aici un bătrân îi dăduse psaltirea și după ce o cetise de trei ori, l-au eliberat. Consideră acest fapt ca o minune și crede că l-a învrednicit Dumnezeu cu darul înțelepciunii și al tălmăcirii, purcese apoi la cetirea și tălmăcirea ei și pentru alții. Se concentrează adânc asupra textelor după ce ai deschis la întâmplare psaltirea și-ți cetește pentru a prezice viața și pentru îndeplinirea dorințelor. La orice întrebare ce i se pune răspunde inteligent și prin lumina bibliei. Pentru cetiri iă plată. Spune că se întâmplă atâtor oameni în necaz să se ducă la preot să le cetească și nu se îndreaptă, se duc la călugăr tot așa și-apoi venind la el se fac bine(3) ».

« Matrona V. Cazac, obișnuiește și ea să ghicească din psaltire. Are darul acesta de 7 ani. De mică voia să se călugărească, dar n'a lăsat-o mamă-sa. Nu mănâncă decât odată pe zi, iar Vinerea numai o bucățică de nafură adusă dela Ierusalim prin călugării dela Mănăstirea Neamț. Tot dela Ierusalim are o pânză albă cu de- senuri de sfinți și o cruciuliță care o ajută la cetit și mai ales când se retrage la rugăciune pentru a imploră ajutorul lui Dumnezeu. Ploaia din zilele acestea o socotește ca o răsplată a rugei sale. In timpul rugăciunii la orele 12 din zi și din noapte i se arată uneori necuratul în formă de copoi sau de băiat frumos. înainte cu 4 ani o scuipă în față, acum nu mai are putere. Puterea ei de a vindecă susține că stă în credință. Chiar și doctorii nu toți pot vindecă boalele, ci numai cei cari au darul prin credință (4) ».

(1) Vezi fișa Eust. Gregorian.

(2) Vezi fișa Eust. Gregorian.

(3) Vezi fișa I. Lăncrângean.

(4) Vezi fișa I. Lăncrângean.

Prezentăm câteva fișe și pentru celalt aspect al vieții religioase din Fundul- Moldovei: sectarismul.

« Adventismul a început înainte de război, —informează Nistor Andronicescu(i). — A fost unu Andrei Herlea care s'a luat întâi cu părintele. După aceea a venit Ion Poenaru care e și azi adventist îndărătnic. După aceea a venit predicatori cari le cereau zeciuală, din care se înfruptau și ei. Dar porneala aceasta dinainte s'a dat pe față numai după război».

« In cătunul Botoș am aflat(2), că această lege, adventismul, a fost adusă din război de un sătean Lehaci, care a predicat și și-a găsit ușor mulți adepți, fiindcă multe rele trecuseră peste capul sătenilor și cari credeau că au greșit în fața lui Dumnezeu. Toți adventiștii se cred apostolii credinței adevărate, sunt atât de fascinați de legea lor, încât sunt siguri că judecata de apoi a început și că numai ei au să intre în raiu. Ei duc 44 de zile post negru în decursul unui an, în care nu mănâncă deloc, deaceia sunt foarte slabi și adesea bolnavi. Iată o convorbire cu adventista Anghelina Gavrilei:

- Dece v'ati schimbat legea ?
- Fiindcă ortodocșii au călcat scriptura.
- Dece serbați Sâmbăta ?
- Domnul spune: șase zile să lucrezi, iar a șaptea s'o serbezi; dar atunci când eră Domnul Cristos se serba Sâmbăta. Sinodul dela Niceea a fost acela care a schimbat ziua de sărbătoare Duminica.
- Icoane aveți ?
- Icoana e însuș Domnul nostru Isus Cristos. El a spus: să nu-ți faci chip de lut sau lemn la care să te închini.
- Biserica de ce nu aveți ?
- Cristos a predicat în pustie.
- Dece nu beți vin ? Dece nu mâncați carne de porc ?
- Isus Cristos nu a lăsat acestea. El a lăsat postul fără să mănânce deloc, așa precum a făcut și el. Isus Cristos nu mănâcă decât pește și miel. El nu mânca vită nerumegătoare cu unghia despăcată, cum e porcul.
- In sfinți credeți ?
- Nu, căci ei au murit pentru mântuirea lor, nu ca Isus pentru mântuirea oamenilor.
- Dacă a-ți schimbat legea, vă merge mai bine ?
- Da. Dumnezeu ne arată drumul bun și ne pregătește pentru judecata de apoi care a început și în care va fi vai de păcătoși».

Adventiștii sunt destul de numeroși. Grupați pe familii, pe cătune, se întrunesc la câte unul din ei, formând mici nuclee de credință și propagandă religioasă. Care e atitudinea satului față de ei?

« Măriuca D. N. Ursu, de 77 ani, are o fiică și ginere pocăiți. Mărturisește că ea însăș s'ar pocăi, dar e prea bătrână ca să-și schimbe legea și nu știe nici carte.

(1) Vezi fișele E. Georgescu și R. Cotaru.

(2) Vezi fișele M. Dărmănescu și E. Bernea.

Ea spune : Amu oamenii sânt răi. Preotul spune oamenilor să se pocăiască. El însuș a fost la adunările pocăiților. Parcă eu nu merg la biserică. In biserică trebuie tăcere. In biserică noastră se uită oamenii ce cioareci ai, ce catrință ai și vorbesc într'una. Pocăiții fain se roagă pentru Dumnezeu și pentru Maica Sfânta și Cristos. Ei Sâmbăta stă în genunchi toată ziua. Noi Duminica mergem dimineața la biserică și după amiază la petrecere și la nuntă. Ei țin 44 posturi negre, nu ca la noi că faci borș și mănânci până te doare stomacul. Ei cetesc într'una evanghelia și testamentul. Stau și nu se sfădesc și nu merg la cârciumă și nu spun minciuni ».

« Catrina Ceciuleac (cătunul Benea, 32 ani), spune(1): Adventiștii sunt oameni buni. Nu ne-au făcut nimic și nu fac la nimeni nimic. Noi nu umblăm la ei, dar ei vin la noi».

Dar există și conflicte, unele destul de grave: « Tănase Țimpău din cătuna Botoș, povestește(2): « Pe aici au venit și adventiștii, sabatiștii. Ei nu mai cred în legea lui Cristos. Au vrut să facă o casă de rugăciune. Dar vecinii n'au suferit aceasta și atunci s'au strâns oamenii și au năruit-o. Amu de trei ani au băgat un om în proces și trebuie să plătească treizeci de mii. Noi n'am dat afară cine a spart casa. Acum punem mână delă mână ca să-l scăpăm. A rămas ca omul să plătească cinci mii. Am dat cu toții ca să nu mai mănânce avocații ».

« Vasile Suiu, analfabet, în vârstă de 70 de ani, vorbește astfel despre adventiști^): Adventiștii n'au dreptate, ei s'au sculat acum târziu, ei nu sunt delă începutul legii creștinești cum au fost apostolii, cari l-au văzut pe Domnul Cristos și l-au auzit grăind. Ei calcă legea, ei hulesc pe Dumnezeu și casa lui. Pocăiți suntem și noi când urmăm fapta bună, rugăciunea și ascultarea lui Dumnezeu. Asta e legea bună nu a pocăiților cari văd cartea sfântă așa cum cred ei. Pocăiții știu ceti bine în cărți sfinte, dar nu pricep bine».

«Niculae Mândrilă (75 ani) și Marina Mândrilă (58 ani), analfabeți, se arată foarte porniți în contra adventiștilor (4). Ei nu pot înțelege cum se poate creștini să părăsească biserica și sfânta cruce, pentru a se rugă lui Dumnezeu ca păgânii. Viața curată a adventiștilor este numai laudă neadevărată. Ei spun că nu se mânie, asta nu se poate, spune Marina, pentru un om pământean ».

« Uie Pomăbaci, fruntași al satului, declară într'o convorbire (5): Rău face Statul că nu oprește legile străine să se îmulțească, legi care strică legea strămoșească. Sătenii noștri au simțit asta și de-aia au dărâmat casa de rugăciune a pocăiților din Botoș ».

Incheem această succintă expunere de material, din care totuș se desprinde limpede frământările religioase ale unui sat românesc, cu o cuvântare rostită de gospodarul Niculai Țăranu din cătun Cil Timen, cu ocazia punerii pietrei funda-

- (1) Vezi fișa Mihai Pop.
 (2) Vezi fișa Alfred Ionescu.
 (3) Vezi fișa Ernest Bernea.
 (4) Vezi fișa Al. Posescu.
 (5) Vezi fișa Ernest Bernea.

mentale a bisericii Sfânta Treime din cătunul Botoș (care numără cel mai mare număr de adventiști și unde până acum n'a existat biserică ortodoxă⁽ⁱ⁾):

« Fraților! Eu pățimesc de o boală la care medicii cari m'au constatat m'au sfătuit ca să nu vorbesc în asemenea adunări. Eu însă pățimesc și de o boală sufletească pe care medicii n'o cunosc și boala aceasta mă face să mă încumet să vă vorbesc d-voastră. Mie îmi vine foarte potrivit astăzi să asemăn Cotuna Botoș și cu locuitorii ei cu pilda cea frumoasă din Sf. Evanghelie a fiului cel rătăcit. Fiul cel rătăcit și-a luat zestrea dela tatăl său și a stropșit-o prin lume, prin îmbuibări fără folos. Asemenea fiului rătăcitor, sunt unii cari au risipit sufletește și au fâri- mițat credința noastră strămoșească pe care trebuie să o lăsăm și noi moștenire mai departe, așa că eră temere că Botoșii vor fi față de biserică noastră pierduți. Cei cari intraseră între noi nu erau cum vorbesc oamenii, predicatori, pocăiți. Acest cuvânt ei și l-au zis. Ci erau aceștia trei negustori de credință, cari nu ca Sfinții Apostoli, să umble desculți și să propovăduiască credința lui Dumnezeu, ci stricând credința dintre noi, să facă parale, după cum s'a dovedit. Vedeți dar că Dumnezeu cel Atotputernic și-a făcut milă de popor și nu l-a lăsat să se înecă în valul necredinței. Și câți s'au putut stăpâni așa. Mulțumită bunăvoinței și milei lui Dumnezeu, s'au întors mulți din rătăcire și iată astăzi vedem în loc de risipă, ei se adună mai strâns la un loc și au simțit nevoia unui lăcaș dumnezeesc. Deaceea voisem să zic mai înainte că acei cari umblau să ne strice credința, umblă cu bâr- feli și minciuni și schimonosesc biblia, evanghelia după părerea lor. Ei nu cred că s'ar află azi pe pământ, fie creștin, fie necreștin care să zică că legea noastră nu e bună. Noi cu toții poate că greșim înaintea lui Dumnezeu, dar cu toate că greșim, tăria care o simțim și dragostea către această credință nu ne lasă să ne desbinăm de credință. Dacă ar aveâ suflet și ar pricepe bine (că nu pricep acei cari tâlcuesc după cum vor ei), ar simți altfel și nu ar înșelă sufletele. Astăzi am venit în acest colțișor al satului nostru unde creștinii, mai cu seamă cari sunt în vecinătatea acestui loc, s'au pus cu trup cu suflet să-și zidească în mijlocul lor un lăcaș al lui Dumnezeu. Am simțit ceva în timpul din urmă: că ceva puțină ambiție ar clătina și aici. Și în numele Domnului nostru Isus Cristos, i-aș rugă pe toți, și cei cari aud și cei cari nu aud, să părăsească ambiția aceasta, deoarece acest sfânt lăcaș se va clădi lui Dumnezeu. Nu va fi aceluia sau aceluia, ci lăcașul tuturor cari vor intra într'însul să se roage. Deaceea, desbinarea și ambiția ar trebui părăsite și cu unire și încredere în Dumnezeu să se lucreze înainte ».

Cele două fenomene sociale de natură religioasă, primul de interiorizare a vieții religioase, de trăire în forme de început pe care organizația oficială a bisericii n'o mai poate asigura, al doilea de desbinare a comunității religioase tradiționale nu sunt străine unul de altul, se pare a fi două fețe ale aceleiași realități.

Biserica ortodoxă, datorită unui complex întreg de fapte dintre care să nu uităm răsboiul, în decursul căruia credincioșii s'au răspândit în toate părțile lumii, și întinderea mare a satului, ceea ce reclamă un număr mai mare de preoți și biserici, și-a slăbit la un moment dat puterea de influență. La acestea se va fi adău-

(i) După stenograma monografistului Al. Ionescu.

gat, fără îndoială, o criză de autoritate. Tot evenimentele sociale însă, au provocat pe de altă parte o viață religioasă mai intensă, apelul la religie pe cât se pare e mai fervent în timpurile grele, de criză și suferință. Și atunci, avem în față aceste două fapte: o slăbire a autorității bisericesti și o nevoie mărită de religie. O parte din vechea comunitate religioasă s'a rupt dela matcă și și-a căutat satisfacția în alte formule: sectele. Altă parte din membrii comunității s'au trezit nesatisfăcuți de biserică, însă nu de învățătura ortodoxă, atunci și-au căutat satisfacerea în trăiri personale, au devenit ei înșiși, într'un fel preoți, prooroci, sfinți, neglijând intermediul bisericii, adresându-se direct cerului. Dar, într'un caz și într'altul, avem deaface cu un proces de individualizare al religiei, fiecare credincios își caută formarea convingerilor singur, cetind scripturile și procedează conform interpretării personale. Viața religioasă a crescut ca intensitate, dar s'a fărâmițat ca unitate. Sociologic, e interesant de recunoscut că gradul de interiorizare a vieții sociale nu e totdeauna semn de trăinicie pentru unitatea socială, ci numai pentru viața socială în genere: grupurile pierd, totalitatea câștigă. Lucrul acesta e adevărat mai ales când valorilor fixate de societate le corespund nevoi interioare, curat personale (ca cele religioase), valorile pot deveni insuficiente, moment în care începe lupta pentru răsturnarea lor. Se poate afirmă că în general, dacă de ex. religiozitatea sau moralitatea (sau oricare fenomen asemănător), sunt mai scăzute decât posibilitățile de satisfacție ale religiei și moralei, grupul (instituțiile religioase și morale), e pe o linie de dezvoltare crescândă, fără să-și fi ajuns formația definitivă ; dacă religiozitatea și moralitatea, cu un cuvânt viața interioară, este pe o potrivă cu valorile sociale, instituția este consolidată și la punctul maxim al des- voltării; dacă însă viața interioară întrece posibilitățile de satisfacere ale valorilor, instituția este în declin, valorile vechi sunt părăsite, grupul își caută valori pe măsura nevoilor sau lărgeste cadrul celor vechi, — (considerații pe baza cărora putem stabili și tendințele de evoluție viitoare ale realității sociale). Rămâne deci stabilit că individualizare și socializare sunt curenții aceluiș proces, de legătură între spiritul subiectiv și spiritul obiectiv, între individ și grup, având ca intermediar instituțiile sociale de diferite feluri (organizări structurale-obiective).

5. Notăm, drept concluzie, câteva din foloasele teoretice ale cercetării noastre.

a) Diviziunea clasică a unităților sociale, datorită lui F. Tonnies, în societăți și comunități, nu se poate susține decât într'o anumită interpretare, ceea ce a încercat recent Th. Geiger(1) și suntem determinați de fapte să afirmăm și noi. Societate și comunitate nu sunt tipuri de unități sociale, ele nu definesc esența acestora, ci sunt *principii de organizare* socială. Aceasta înseamnă că aceeaș unitate poate să treacă prin amândouă aceste forme, de ex., satul din tip comunitar să treacă în tipul societar de organizare, fără ca să-și schimbe natura sa, fără să devină altă unitate, sau în acelaș timp o unitate socială mai cuprinzătoare să-și organizeze subunitățile diferit, societar și comunitar, observație pe care a făcut-o mai de mult G. Richard(2);

(1) *Op. cit.*

(2) *Op. cit.*

b) Conformism și inovație nu sunt lucruri care se exclud. Cel dintâiu este un principiu mai larg și putem spune un principiu necesar și universal de existență al oricărei vieți în societate. Chiar și inovația îl presupune. El este pe o potrivă de stăpânitor în regimul cutumiar, cât și în regimul modei. Nu trebuie înțeles însă ca o constrângere pur exterioară, omul este social prin însăși esența sa, încât conformismul corespunde întotdeauna și unei nevoi interioare;

c) Procesul de individualizare a socialului, adică interiorizarea valorilor sociale, înseamnă întotdeauna o întărire a societății generale. Gradul de interiorizare ne dă precis măsura trăinicieii unui tip de viață socială. Omul modern, de pildă, format în noile idealuri plin de nouile valori, este expresia cea mai fidelă a epocii sale, el este elementul care asigură existența acestei epoci. Declinul se cunoaște din părăsirea acestor valori ale societății de către indivizii cari o compun. Fiecare societate își are oamenii formați anume pentru nevoile sale. Însă pentru unitățile sociale precise, individualizarea poate să poarte pericole, pentru că prin acest proces cresc și nevoile interioare, care la un moment dat pot întrece puterile de satisfacție ale unității. Așa am văzut că religiozitatea prea mare face neîndestulătoare biserica ;

d) Previțiunea în sociologie câștigă un nou temei. Ea este posibilă din confruntarea cadrelor cu manifestările, primele indică posibilitățile de dezvoltare ale vieții sociale. Am arătat că o altă posibilitate apare, prin confruntarea vieții spirituale subiective și individuale cu valorile obiective și sociale menite să o satisfacă. Dacă previziunea nu se face în chip matematic e din cauza complexității elementelor determinate pe care nu le putem descoperi cu ușurință. Nici meteorologia nu prezice cu siguranță absolută, psntru aceleași motive, deși e o știință pozitivă necontestată. De altfel, numai în laborator se poate vorbi de un calcul precis al dezvoltării unei experiențe, pentru că am izolat fenomenul și l-am situat în împrejurări mai dinainte cunoscute.

Cercetările pe care le întreprindem an de an ne vor duce la rezolvarea multor probleme, la cunoașterea din ce în ce mai sigură a realității sociale.